

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 46. – С. 109-118
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.109-118

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 46. – pp. 109-118
DOI: 10.31861/mhpi2022.46.109-118

УДК 32(497.2)

© Віра Бурдяк¹
© Тетяна Федорчак²

Політична криза в Республіці Болгарія та можливість її врегулювання

Мета статті полягає у дослідженні результатів парламентських виборів, їх впливу на формування інститутів влади та можливість виходу Республіки Болгарія з тривалої політичної кризи. Автори проаналізували варіанти дій та взаємовідносин політичних сил у парламенті, можливі моделі формування коаліційної більшості у Народних зборах Болгарії та їх ставлення до допомоги Україні у повномасштабній війні з Російською Федерацією.

Зроблено висновки, що ситуація в РБ негативно впливає на розвиток країни, гальмує його, викликає серйозне занепокоєння серед стратегічних партнерів з Європейського Союзу та НАТО, які в умовах надзвичайно напруженої та складної міжнародної ситуації потребують ясності щодо позиції Болгарії в ключових європейських рішеннях. Процеси, які відбуваються в Республіці Болгарія, вказують на відсутність стабільності, бачення перспективи, експертності та далекоглядності у прийнятті політичних рішень щодо нагальних зовнішніх і внутрішніх проблем. Від того, як швидко після виборів болгарські політичні актори зможуть сформулювати основні політичні інститути залежить чи буде прийнято бюджет держави на наступний рік, чи подолає вона затяжну політичну кризу. Не виключена можливість, що болгарське суспільство найближчим часом очікують нові дострокові вибори.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Президент, Народні збори, уряд, парламентські вибори, політичні партії, коаліційна більшість, криза.

Political Crisis in the Republic of Bulgaria and its Solving Perspectives

The purpose of the article is to study the results of parliamentary elections, their influence on the formation of power institutions and the possibility of the Republic of Bulgaria's exit from the long-term political crisis. The authors analyzed options for actions and relationships between political forces in the parliament, possible models of coalition majority formation in the People's Assembly of Bulgaria and their attitude towards helping Ukraine in a full-scale war with the Russian Federation.

It was revealed that the Parliamentary Committees on Defense and Foreign Policy of Bulgaria approved two proposals of pro-European parties GERB and "Democratic Bulgaria" regarding the start of the supply of military aid to Ukraine. The bill was supported by the "Movement for Rights and Freedoms" and "Continuing Changes" parties. Pro-Russian political forces opposed aid to Ukraine: The Bulgarian Socialist Party and "Renaissance". President R. Radev has repeatedly spoken out against aid to Ukraine and even called its initiators "warmongers", the purpose of which is to involve Bulgaria in the conflict.

It was concluded that the situation in the Republic of Belarus has a negative effect on the development of the country, inhibits it, causes serious concern among strategic partners from the European Union and NATO, which, in the conditions of an extremely tense and complex international situation, need clarity regarding Bulgaria's position in key European decisions. The processes taking place in the

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-0037-2173>.

² Доктор політичних наук, професор кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (м. Івано-Франківськ, Україна); E-mail: tatiana.fedorchak@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-8404-5526>.

Republic of Bulgaria indicate a lack of stability, vision, expertise and foresight in making political decisions regarding urgent external and internal problems. It depends on how quickly Bulgarian political actors will be able to form the main political institutions after the elections whether the state budget will be adopted for the next year, whether it will overcome the protracted political crisis. It is possible that Bulgarian society expects new early elections in the near future.

Keywords: Republic of Bulgaria, President, People's Assembly, government, parliamentary elections, political parties, coalition majority, crisis.

Постановка проблеми. У Республіці Болгарія (РБ) 2 жовтня 2022 р., після тривалої політичної кризи, відбулися четверті поспіль за останні півтора року чергові позачергові вибори до Народних зборів – парламенту країни. За результатами виборів до парламенту Болгарії пройшли сім партій, зокрема серед них і проросійська партія «Відродження». Політична криза в Республіці Болгарія розпочалася у червні 2022 р., коли з урядової коаліції вийшла популістська партія «Є такий народ». Після цього опозиційна партія ГЄРБ («Громадяни за європейський розвиток Болгарії») ініціювала вотум недовіри і діючий уряд Кирила Петкова відправили у відставку.

Найкращий результат на парламентських виборах, перемогу з 25% голосів, передбачувано здобула партія ГЄРБ, колишнього багаторічного Прем'єр-міністра країни Бойко Борисова. Це правоцентристська і токсична серед інших парламентських сил партія³. Втім, виборчий результат ГЄРБ не приніс їй абсолютної більшості у парламенті. 20% голосів здобула політична проєвропейська сила «Продовжуємо зміни» (ПП), яку очолює теж колишній Прем'єр-міністр Болгарії К. Петков. Третє місце з 14% посіла партія етнічних меншин «Рух за права і свободи» (РПС). Водночас до парламенту увійшли учасники попередньої урядової коаліції – проросійська партія «Відродження» (яка покращила удвічі свій результат у порівнянні з попередніми виборами) та «Болгарська соціалістична партія» (БСП), які набрали 10,17% та 9,30% голосів, відповідно. Також до парламенту пройшли партія «Демократична Болгарія» (ДБ), яка отримала 7% голосів та партія «Болгарське піднесення». Всі вказані політичні сили подолали необхідний 4%-й бар'єр.

Зважаючи, що до Народних зборів Болгарії обирають 240 депутатів, то для формування парламентської більшості необхідно створити коаліційну більшість з парламентських політичних сил і зібрати 120 +1 голос. Результати жовтневих виборів свідчать, що жодна з політичних сил, які ввійшли до парламенту не зможе самостійно сформувати урядовий кабінет. Тому болгарам швидше всього слід готуватися до тривалої коаліціаді, що вже мало місце в політичному процесі РБ після попередніх парламентських виборів⁴. Вважаємо, що доцільно проаналізувати можливі сценарії формування майбутньої коаліційної більшості парламенту, а відтак і уряду Республіки Болгарія, оскільки від цього буде залежати подальший розвиток взаємовідносин та рівень підтримки і допомоги зброєю Україні у важкий період війни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Джерельною базою дослідження сучасного політичного процесу Республіки Болгарія стали: законодавча база Болгарії (Конституція Республіки Болгарія, Виборчий кодекс, Регламент організації і діяльності Народних Зборів, Відкритий електронний реєстр партій і коаліцій, зареєстрованих для участі у виборах народних представників (депутатів), Закони Республіки Болгарія, дані ЦВК Болгарії); звіти інституцій Європейського Союзу (Доповідь Європейської комісії про верховенство закону в Республіці Болгарія за 2020 р., Робочий документ про верховенство закону в Республіці Болгарія за 2021 р.); результати опитувань громадської думки з питань, пов'язаних із парламентськими виборами та демократичним розвитком держави; наукові розвідки дослідників, опубліковані інтерв'ю з провідними болгарськими політологами та експертами тощо. Водночас, діяльність

³ Бойко Борисов очолював уряд Болгарії кілька разів: з червня 2009 до лютого 2013 р., з листопада 2014 до січня 2017 р. і з травня 2017 до травня 2021 р. У березні 2022 р. Борисова затримали у справі про корупцію: його підозрювали в розтраті грошей Євросоюзу. Так, 62-річного політика підозрювали в отриманні хабарів від одного з лотерейних магнатів в обмін на повернення сплачених податків. Див.: Пиріг В. На виборах у Болгарії перемогла партія экс-прем'єра Бойко Борисова. Available from: https://zaxid.net/partiya_bagatorichnogo_eks_premyera_peremogla_na_parlamentskih_viborah_u_bolgariyi_n1550564 (accessed: 10.10.2022).

⁴ Бурдяк, В. 2021. Політичний процес у Болгарії: невдала коаліціада та треті впродовж року вибори до парламенту. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*, 9: 47.

болгарських політиків та політичних партій, зокрема в площині результатів останніх парламентських виборів і можливостей формування керівних органів парламенту й уряду, ще не стали об'єктом значної дослідницької уваги.

Мета статті полягає у дослідженні результатів парламентських виборів, їх впливу на формування інститутів влади та можливість виходу з тривалої політичної кризи у Республіці Болгарія. Завдання статті: проаналізувати результати парламентських виборів у Республіці Болгарія та їх наслідки, які характеризують ступінь демократичного розвитку країни, варіанти співпраці, взаємної підтримки і взаємовідносин політичних сил у парламенті, можливі моделі формування коаліційної більшості у Народних зборах та їх ставлення до допомоги Україні у повномасштабній війні з Російською Федерацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Напередодні парламентських виборів у жовтні 2022 р. Президент Республіки Болгарія Румен Радев заявив, що «вибори є правом, але також відповідальністю за майбутнє Болгарії. Наше голосування сьогодні залежить від того, наскільки сильними, стійкими та легітимними будуть як уряд, так і парламент завтра. Я закликаю всіх громадян Болгарії вийти і проголосувати, щоб ніхто інший не вирішував за них. Сподіваюся, що болгари покажуть зрілість і вийдуть на вибори. Буде непросто, формувати уряди все важче. Зіткнення відбувається між двома тезами – уряд будь-якою ціною, що в середньостроковій перспективі може призвести до нестабільності, а також відстоювання принципів і окреслених червоних ліній самими партіями, що призводить до падіння їх підтримки»⁵. Проте не всі болгари дослухалися до закликів Президента, оскільки активність громадян на цих виборах була найнижчою у порівнянні з попередніми кампаніями, і за даними Центральної виборчої комісії Болгарії узагальнено по країні склала 39,41%⁶.

Згідно з ст. 75 Конституції Республіки Болгарія, після виборів Президент має скликати перше засідання новобраного парламенту. Президент не зв'язаний терміном вручення першого мандата, оскільки в Конституції записано лише, що він має проводити консультації з депутатськими групами.

Так, після парламентських виборів 2 жовтня 2022 р., Президент видав Указ, в якому вказано, що 48-і Народні збори скликаються 19 жовтня. «Зараз не час для боягузтва і вузькопартійних розрахунків. Болгарії потрібен працюючий парламент, – заявив Президент, – тому що на ньому базується наша конституційна модель управління. Настав час взяти на себе відповідальність і політичну мужність»⁷. Президент Р. Радев наголосив, що результати виборів не дають можливості легко сформувати коаліцію, але люди очікують діалогу, розуміння, креативності і пошуку спільних рішень та інтересів, тому що Болгарії потрібен діючий парламент і стабільний уряд. Також Р. Радев завірив, що забезпечить парламентським партіям усі умови за Конституцією, щоб вони мали достатньо часу для діалогу і переговорів для формування стабільної більшості.

Зазначимо, що 21 жовтня, після кількох невдалих спроб обрати голову 48-х Народних зборів Болгарії, представники чотирьох партій знову висунули на цю посаду найстарішого депутата Вежди Рашидова, який проводив організаційні засідання. В. Рашидов – відомий у Болгарії скульптор, член-кореспондент Болгарської Академії Наук, який раніше категорично відмовлявся від запропонованої посади, але тепер заявив, що заради людей і виходу з парламентської кризи – погоджується. За його кандидатуру проголосувало 139 народних представників, проти було – 73 і 27 – утрималися. 70-річний новообраний голова парламенту наголосив, що намагатиметься «забезпечити нормальну та стабільну роботу найвищого законодавчого органу й у жодному разі не служитиме на цій посаді одній партії, яку представляє, а саме – партії ГЕРБ экс-прем'єра Борисова, в двох урядах якого він був міністром культури»⁸.

⁵ Румен Радев: Изборите са право, но и отговорност към бъдещето на България. Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361149-rumen-radev-izborite-sa-pravo-no-i-otgovornost-kam-badeshteto-na-balgariya> (accessed: 10.10.2022).

⁶ ЦИК. Избори за народни представители. 02 октомври 2022. Обобщена активност на гласуване за страната. Available from: <https://results.cik.bg/ns2022/aktivnost/index.html> (accessed: 10.10.2022).

⁷ Президентът свиква първото заседание на 48-ото Народно събрание на 19 октомври. Available from: <https://epicenter.bg/article/Prezidentat-svikva-parvoto-zasedanie-na-48-oto-Narodno-sabranie-na-19-oktomvri/295833/2/0> (accessed: 12.10.2022).

⁸ Голову парламенту Болгарії все ж вдалося обрати. Available from: <http://www.golos.com.ua/article/365452> (accessed: 28.10.2022).

На засіданні також обрали сім заступників голови Народних зборів – по одному від кожної парламентської фракції. За кілька днів голова парламенту скликав позачергову сесію для обрання профільних постійних комісій та їхніх керівників. Створення постійних комісій дало змогу Народним зборам вийти з глухого кута, зрушити парламентський процес і розпочати політичні консультації з усіма фракціями щодо формування уряду. Президент Р. Радев заявив, що готовий вручити перший мандат на формування уряду найбільшій політичній силі – ГЕРБ. Термін його реалізації – сім днів. Якщо партія не зможе сформувати уряд, то глава держави передасть мандат другій за величиною партії – «Продовжуємо зміни». Якщо і вона не зможе створити уряд, то Конституція РБ дозволяє Президенту вручити мандат іншій партії на його розсуд.

Конкретно у ст. 99 Конституції Республіки Болгарія записано наступне:

«(1) Президент після консультації з парламентськими групами доручає кандидату на пост Міністра-голови (Прем'єр-міністра), запропонованого найбільшою за чисельністю парламентською групою, сформувати уряд;

(2) Якщо в семиденний термін кандидат на посаду Міністра-голови не зможе запропонувати склад Міністерської Ради, Президент доручає це кандидату на посаду Міністра-голови, визначеному другою за чисельністю парламентською групою;

(3) Якщо і в цьому випадку не буде запропонований склад Міністерської Ради, Президент у період, зазначений у попередньому абзаці, доручає будь-якій наступній парламентській групі вказати кандидата на посаду Міністра-голови;

(4) Якщо доручення успішно виконане, Президент пропонує Народним зборам обрати кандидата на посаду Міністра-голови;

(5) Якщо не досягнуто згоди щодо утворення уряду, Президент призначає службовий уряд, розпускає Народні збори і призначає нові вибори в термін згідно пункту 3 статті 64 Конституції. В акті, яким Президент розпускає Народні збори, визначена і дата виборів до нових Народних зборів»⁹.

На першому засіданні парламенту, окрім виступу глави держави, виступили керівники депутатських груп, які озвучили основні пріоритети своєї діяльності. Далі згідно положень Конституції розпочалися консультації з депутатськими групами вже в офісі Президента, де він вручив перший мандат на формування уряду кандидату на посаду Міністра-голови найбільшій депутатській групі – ГЕРБ-СДС. Але лідер партії ГЕРБ Б. Борисов не зміг за сім днів справитися з поставленим завданням і повернув мандат главі держави¹⁰. У цій ситуації Президент повинен передати мандат на формування уряду наступній за чисельністю фракції – партії «Продовжуємо зміни». Втім, болгарські політики вважають, зокрема й Б. Борисов, вважають, що немає сенсу віддавати мандат на формування уряду партії «Продовжуємо зміни» іншого екс-прем'єра К. Петкова, оскільки його шанси нібито ще менші. У разі подальшої невдачі Президент повинен передати пошуковий мандат політичній силі на свій вибір¹¹.

«Якщо у нас не буде уряду з першим проектом Міністерської Ради і переговорами на першому терміні, я скептично ставлюся до того, що Кабмін вдасться створити на третьому терміні», – вважає політолог-експерт Атанас Радев. За його словами, перший мандат – критичний і визначає, чи буде створено уряд, а якщо ГЕРБ-СДС не сформує уряд, то доведеться знову йти на дострокові парламентські вибори. Він наголосив, що кабінет меншості – це можлива формула утворення уряду, в якій чітко визначений план дій між партіями ГЕРБ-СДС, «Відродження» і «Болгарське піднесення». Останню партію очолює екс-міністр оборони Болгарії Стефан Янев, що пішов у відставку після того, як назвав війну РФ проти України «операцією»¹².

⁹ Конституція Республіки Болгарія. Прийнята Великими Народними Зборами 12 липня 1991 року. 1996. Конституції нових держав Європи та Азії. Укр. Правн. Фондація, Київ. 117-156.

¹⁰ Партія експрем'єра Болгарії, що перемогла на виборах, не змогла сформувати новий уряд. Available from: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/10/18/7148943/> (accessed: 21.10.2022).

¹¹ Президентът свика парламента на 19 октомври. Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361661-presidentat-svika-parlamenta-na-19-oktomvri> (accessed: 12.10.2022).

¹² У Болгарії обирають парламент у четверте за менш як два роки. Available from: <https://www.vectornews.net/news/society/216153-u-bolgariyi-obirayut-parlament-uchetverte-za-mensh-yak-dva-roki.html> (accessed: 12.10.2022).

Дійсно, в умовах сучасної Болгарії та за результатами жовтневих виборів, одним з варіантів формування уряду є кабінет меншості, до якого б могли увійти три політичні сили: ГЕРБ-СДС – «Болгарське піднесення» – «Відродження». Ці три формації в тій чи іншій мірі підтримують правий політико-ідеологічний напрям. Партія «Болгарське піднесення» дотримується право-консервативного напрямку політики. Партія «Відродження» відверто проросійська, антизахідна, націоналістична. Її лідера Костадіна Костадінова в болгарському суспільстві називають «Копейкін» (оскільки вважають, що він продався Росії «за копійки»). Втім, 10,2% голосів і 27 депутатських місць, які отримала на виборах ця партія – досить добрий результат для відвертих путінських посіпак у болгарській політиці. «Радикальні висловлювання на тему війни РФ проти України, антиєвропейська і антиамериканська риторика, дозволили «Відродженню» заручитись значною підтримкою проросійського електорату, якого в Болгарії, на жаль, поки ще достатньо»¹³. Тож ця партія могла б якийсь час, припустимо півроку, працювати над вирішенням внутрішніх конкретних проблем і криз у Болгарії і не торкатися європейської тематики.

Партія ГЕРБ та її лідер Б. Борисов не озвучили принципи і цінності, на яких планували формувати коаліцію. Для партії ГЕРБ добре відомі і звичні коаліційні настрої формування уряду, адже і в попередніх скликаннях Народних зборів вона брала участь у подібних сценаріях. Втім, на цей раз створити уряд вона не змогла.

При такому розкладі створити більшість у парламенті важко і знадобиться підтримка ще когось із інших парламентських партій – РПС, чи БСП, чи ПП. Але, зважаючи на відмову ПП і БСП підтримати такий уряд, лише РПС може увійти у коаліцію та підтримати формування ймовірного урядового кабінету з мандатом ГЕРБ. Інші варіанти виходу з ситуації це – створення уряду меншості за підтримки ситуаційної більшості, чи програмний кабінет із чітко визначеним терміном діяльності (три чи шість місяців) і певними пріоритетами. Болгарські експерти, зважаючи на поточну ситуацію та результати виборів, вже міркують про дострокові парламентські вибори навесні 2023 р. Але до цього слід зрозуміти, як будуть діяти політичні партії, як будуть проходити переговори та наступне вручення мандату на формування кабінету уряду.

«Можна сказати, що на ГЕРБ ляже тягар відповідальності за роботу 48-х Народних зборів, оскільки партія «Продовжуємо зміни» відразу ж заявила, що не буде формувати коаліцію і, відповідно, не працюватиме над формуванням уряду, вона оголосила, що піде в опозицію, – підкреслив політолог А. Радев. – Це означає, що якщо дійде до повторного вручення мандата, ПП його поверне»¹⁴.

Іншої думки дотримується болгарський політолог Іван-Асен Іванов, який вважає, що після виборів 2 жовтня 2022 р. завдання формування стабільної більшості в новому парламенті виглядає майже неможливим. На його погляд, результати виборів показали надто проблематичну фрагментацію голосів, що вимагає надзвичайно прагматичних рішень, яких очікуватимуть від будь-якої формації, що буде брати участь в управлінні та йти на серйозні компроміси. «На даний момент, – пояснив експерт, – єдиною логічною коаліцією може бути ПП, БСП, «Демократична Болгарія» (ДБ) і новий гравець на парламентській сцені – партія «Болгарське піднесення» з лідером С. Яневим. Попри те, що ці політичні сили мають різні погляди на низку актуальних тем, зокрема війну в Україні та енергетичну політику нашої країни (*Республіки Болгарія*), вони все ж могли б знайти спільну мову, зважаючи на їхні позитивні минулі відносини та спільне прагнення протистояти ГЕРБ і РПС»¹⁵.

Водночас, звичайні математичні підрахунки свідчать, що навіть у випадку розгляду такого формату як робочого, вказані І.-А. Івановим чотири політичні сили не мають потрібної кількості депутатів для формування більшості. Тобто апріорі це означає, що сценарій, при якому будуть шукати підтримки окремих депутатів від інших партій, що нехтують своєю політичною приналежністю і підтримують реформаторську конфігурацію уряду, є дуже ймовірним.

Політолог-експерт Страхіл Делійський вважає, що чим більше партій у Народних зборах, тим більше можливостей для створення коаліції, оскільки політичну логіку можна знайти у всьому. «Є ймовірність коаліції ГЕРБ, ПП і ДБ, на якій, швидше за все, буде наполягати Б. Борисов. Є ймовірність коаліції ГЕРБ, РПС і БСП як партій старої системи. Є ймовірність коаліції

¹³ Федик, І. Болгарія: зачароване коло виборів. Available from: <https://glavcom.ua/world/world-politics/bolharija-zacharovane-kolo-viboriv-879666.html> (accessed: 11.10.2022).

¹⁴ Ето какви варианти за кабинет виждат политолози. Available from: <https://novini.bg/bylgariya/izbori/741464> (accessed: 11.10.2022).

¹⁵ Там само.

між БСП, ДБ, ПП і партією С. Янева. Є ймовірність коаліції за участю «Відродження», – підкреслює він гіпотетично. – Питання не стільки в тому, яка конфігурація буде вигадана, скільки в тому, який сенс цієї конфігурації та що вона робитиме»¹⁶.

Політолог наголошує, що уряд має бути сформований, але водночас застерігає, що не слід покладати на нього великих надій, оскільки який би уряд не був сформований, до нього буде низька довіра. За словами С. Делійського, це пов'язано в першу чергу з низькою явкою виборців і з неможливістю тієї чи іншої партії отримати серйозну підтримку на виборах. Реально, на виборчих дільницях проголосувало близько 40% виборців, чи лише 20% або п'ята частина від усіх виборців РБ, тобто це менше половини виборців країни, що є надто низьким показником. «Для мене це був великий парадокс виборчої кампанії, – зазначив С. Делійський, – я думав, що політичні партії, нинішня політична еліта усвідомлюють ситуацію і зроблять усе можливе, щоб відкритися та шукати підтримки за межами своїх традиційних виборців і ядра, щоб зробити більш прийнятним наступний урядовий кабінет, лишень цього ніхто не зробив»¹⁷.

Потенційно можливий євроатлантичний кабінет міг би складатися з ГЕРБ-СДС, ПП, ДБ і РПС, але в Болгарії існує доволі серйозне протистояння між цими партіями. Євроатлантизм може бути об'єднуючим елементом, в разі серйозної ескалації війни в Україні, але він не має можливості вирішити актуальні проблеми з цінами на електроенергію, газ, продукти харчування тощо.

Отже, підсумки виборів у Болгарії можуть призвести до формування декількох типів коаліції, серед яких не виключена й антикорупційна коаліція. На думку Весели Черневої, заступниці директора аналітичного центру «Європейська рада з міжнародних відносин» (ECFR) і голови офісу ECFR у Софії, «голосування в Болгарії може призвести до виникнення двох типів коаліцій: антикорупційної коаліції, в якій не знайшлося б місця ГЕРБ під керівництвом Б. Борисова, або геополітичної коаліції центристських партій, що, було б можливим лише у разі відставки Борисова з посади голови його партії»¹⁸.

Ще один можливий варіант – «коаліція залаштунків» на чолі з ГЕРБ. Втім, цей варіант доволі ризикований для репутації політичної сили, яка є членом «Європейської народної партії». При цьому сценарій, за яким партії не зможуть сформувати коаліцію, на думку В. Черневої, підірве парламентську демократію в Болгарії і «ще більше схилить шальки терезів на користь проросійського Президента Румена Радева»¹⁹. Швидше за все, він знову матиме можливість на власний розсуд сформувати новий перехідний уряд, додатково посиливши свій вплив. Але для України це був би не дуже приємний сценарій. Адже пам'ятаємо, що Президент Р. Радев відмовився підписувати звернення президентів країн ЦСЄ на підтримку прискореного вступу України до НАТО²⁰.

Попри це, хоч Болгарія й Угорщина єдині країни НАТО й ЄС, які офіційно відмовляються надавати військову допомогу Україні, Республіка Болгарія є однією з найбільших непрямих постачальників зброї в нашу країну, що вже продала рекордну кількість зброї з початку війни. За оцінками експертів, РБ через посередників поставила в Україну зброї та боєприпасів щонайменше на 1 млрд євро. Болгарський збройовий бізнес завжди добре заробляв на конфліктах у регіонах, де використовували радянські системи озброєнь. Оборонні підприємства РБ виробляють боєприпаси до радянської зброї та іншу продукцію, яка здебільшого має високу якість і через це вищу ціну на міжнародних ринках.

Колишній виконавчий директор державної компанії «Кінтекс» О. Михайлов, через яку проходить експорт озброєнь РБ, підтвердив рекордні показники болгарського експорту в цьому році. Він повідомив, що раніше РБ видавала ліцензії на експорт зброї на 1,1-1,3 млрд євро.

¹⁶ Это какви варианты за кабинет виждат политолози. Available from: <https://novini.bg/bylgariya/izbori/741464> (accessed: 11.10.2022).

¹⁷ Там само.

¹⁸ Після виборів у Болгарії не виключене формування антикорупційної коаліції – експертка. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/3/7147940/> (accessed: 28.10.2022).

¹⁹ Там само.

²⁰ Герасимчук, С. Клінч на користь проросійських сил: чим завершилися дострокові вибори у Болгарії. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/6/7148175/> (accessed: 28.10.2022).

А від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну загальна сума перевершила 2 млрд євро²¹.

Зазвичай болгарські виробники і торгівці зброєю продають продукцію до Польщі та Румунії, а звідки її реекспортують до України. Військові заводи РБ отримують величезні прибутки від продажу зброї, яку використовує українська армія у війні проти Росії. Крім того, хоч 47-і Народні збори Болгарії відмовилися надати Україні озброєння та боєприпаси, але дозволили ремонт української військової техніки на оборонних підприємствах своєї країни.

Втім, нині ситуація для України значно покращилася. Наголосимо, що відразу ж після створення у чинних 48-х Народних зборах Республіки Болгарія парламентських комітетів з питань оборони та зовнішньої політики, вони схвалили дві пропозиції щодо початку безпосереднього постачання військової допомоги Україні. Ці пропозиції внесли проєвропейські партії ГЄРБ та «Демократична Болгарія». Законопроект вже пройшов комітети, і очікується, що він матиме достатню підтримку на пленарному засіданні, зокрема з боку партій ГЄРБ, «Демократична Болгарія», РПС та партії «Продовжуємо зміни», яка раніше не підтримувала військову допомогу Україні.

Щоправда, проти законопроекту виступили проросійські політичні сили: БСП і «Відродження». Колишній член БСП, а нині Президент Р. Радев, який у період до створення урядового кабінету одночасно виконує функції Президента і керує виконавчою владою, неодноразово висловлювався проти такого рішення та навіть називав його ініціаторів «розпалювачами війни», які прагнуть втягнути Болгарію у конфлікт²². Його позицію підтримують і члени фракції БСП у парламенті, зокрема депутат від БСП і колишній міністр МЗС К. Вігенін вважає, що «відправлення зброї в Україну однозначно робить нас, хоч і опосередковано, частиною конфлікту»²³. Солідарної позиції з ними дотримуються і депутати від партії «Відродження», які звернулися до Міністерства оборони РБ з проханням проаналізувати ситуацію, адже, на їх думку, країна не може втрачати свої зенітні ракетні комплекси С-300, які є основою протиповітряної оборони Болгарії.

Натомість делегати від ГЄРБ та «Демократичної Болгарії» переконані, що «утримання старого радянського озброєння стало практично неможливим після російської військової агресії проти України, і на порядку денному стоїть питання його заміни», що це рішення і так запізниле та вимагає швидкого розгляду, адже список країн, які допомагають Україні – це список цивілізованих країн. «Я хочу, щоб Болгарія була частиною цього списку», – сказав Д. Мітов, екс-міністр МЗС у другому уряді ГЄРБ²⁴. Тож, для нашої держави надзвичайно важливо, які політичні сили увійдуть до парламентської коаліційної більшості, яка політична сила очолить виконавчу владу в Республіці Болгарія і як вона впливатиме на прийняття рішень стосовно допомоги Україні.

При аналізі євроатлантизму в Республіці Болгарія складається враження, що це щось надзвичайно суб'єктивне. Так, впродовж десяти років ГЄРБ і РПС заявляли і представляли свою неухильну орієнтацію на Європейський Союз і НАТО, як провідний фактор в їх політичних програмах. Втім, на жаль, їхні реальні дії вказували на діяльність, що значною мірою сприяла та толерувала впровадження євразійського впливу в Болгарії, найбільше через підтримку ними стратегічних енергетичних проєктів із залученням тіншового капіталу зі Сходу. У цьому контексті складно розглядати варіант коаліції ДБ з РПС і ГЄРБ не лише через відмінності у ставленні до євроатлантизму, а головним чином через базові протистояння між цими формациями, які визначаються у термінах «корупція», «за лаштунками», «завойована держава» і «відсутність реформи правосуддя»²⁵.

²¹ Болгарія є одним з найбільших непрямих постачальників зброї в Україну – ЗМІ. Available from: <https://texty.org.ua/fragments/108121/bolhariya-ye-odnym-z-najbilshyh-nepryamyh-postachalnykiv-zbroyi-v-ukrayinu-zmi/> (accessed: 03.11.2022).

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Болгарія наблизилася до надання Україні військової допомоги. Available from: <https://texty.org.ua/fragments/108152bolhariya-nablyzylasya-do-nadannya-ukrayini-vijskovoyi-dopomohy/> (accessed: 04.11.2022).

²⁵ Ето какви варианти за кабинет виждат политолози. Available from: <https://novini.bg/bylgariya/izbori/741464> (accessed: 11.10.2022).

Тож, слід погодитися з думкою С. Делійського, що створити євроатлантичну коаліцію надто важко. Якщо це буде антиросійська чи проамериканська геополітична коаліція, то нічого поганого немає в тому, щоб так її назвати. «Що означає євроатлантична коаліція, це якийсь прапор, чи що це таке? – запитує С. Делійський. – Євроатлантична коаліція має базуватися на створенні європейської держави, з європейською податковою системою, з європейським розумінням соціального захисту»²⁶. Щодо можливого уряду GERB, РПС і ДБ, він зазначає, що їх програми, особливо в економічній частині, дуже подібні і партії демонструють розуміння переваг ринку над політикою. Тому в цьому плані відсутні якісь проблеми, крім «естетичних» (вони полягають у тому, що «Демократична Болгарія» не бажає формувати уряд разом з Б. Борисовим), і таку коаліцію потрібно було створити давно.

Для А. Радева експертний кабінет не є прийнятним варіантом, адже більшій частині суспільства не зрозуміло, що відбувається в країні та хто з експертів приймає управлінські рішення. Експертиза повинна бути, але це не виключає політичної відповідальності, тобто відповідальності керівників за стан і управління кризою. У такій складній ситуації, на думку політолога, слід шукати вихід у консенсусі і діалозі. Водночас він застерігає, що існує тенденція до збільшення фрагментації партійної системи, яка може привести до зміни моделі управління в Болгарії. «З управління однією-двома партіями в коаліції, – вважає А. Радев, – ми зараз потрапили в ситуацію, коли для стабільного уряду потрібно близько трьох-чотирьох-п'яти партій»²⁷. Тож, створення експертного кабінету не варто розглядати як панацею виходу з політичної кризи.

За легітимність 48-х Народних зборів також відповідає глава держави, не конкретно Президент Р. Радев, а інституція, адже саме інститут президентства вносить стабільність у цю ситуацію. Тож болгари очікують на конструктивну поведінку Президента в ситуації, що склалася. Не слід форсувати консультації щодо формування кабінету, а навпаки – сформувавши парламент, провести адекватні консультації між парламентськими партіями. Це допоможе виявити державницьку поведінку чи вкаже на переслідування особистих інтересів, тенденцій, які, наприклад, представляла партія «Є такий народ» у своїй передвиборчій кампанії стосовно зміни політичної системи та переходу до іншої форми правління.

В останні роки термін «експертний уряд» особливо відчутно втратив свій початковий зміст. Оскільки більшість виборців розуміє, що незалежно від експертних здібностей політика, набагато важливішим для оцінки його діяльності є політична позиція та владний капітал, який підносить і утримує певного політика на посадах, що дозволяють йому приймати рішення про управління країною. З цієї причини багато болгар, які мають серйозні знання та навички у політичній сфері, вважають, що участь у політиці є надто брудною та компромісною справою. «Я думаю, – підкреслює політолог І.-А. Іванов, – що навіть якщо ми побачимо формат експертного кабінету, він буде дуже залежати від партій, готових надати йому парламентську підтримку. На жаль, політичний шлях Болгарії вимагає швидкого впровадження доволі політизованих рішень для ліквідації численних криз, що часто призводить до гострих протиріч між окремими силами в парламенті. Тож це, навіть при найсприятливішому варіанті формування фахівцями Міністерського кабінету, з чіткою перспективою, його опір можливому вотуму недовіри буде вкрай низьким, особливо якщо мова буде йти про реальну управлінську діяльність, пов'язану з геостратегічною залежністю, реформами системи правосуддя та економічними орієнтаціями»²⁸.

Експертний уряд – один із технологічних варіантів, в якому не повинно бути політичних фігур, але з огляду на те, що за нього голосують депутати Народних зборів, то, зрозуміло, що він користується певною політичною підтримкою. Без такої підтримки та пов'язаних з нею певних балансів, відносин і залежності експертний уряд не зможе функціонувати. Керувати тимчасовим (експертним) урядом легше з тієї причини, що йому не потрібно звітувати перед парламентом, який має складну політичну конфігурацію. Експертний уряд підзвітний лише Президенту. Попри це, навіть у разі створення експертного уряду, цей інститут зіткнеться з доволі потужною політичною напругою (на яку повинен постійно зважати), вкрай низькою довірою пересічних болгар та неминучими ризиками.

²⁶ Там само.

²⁷ Какви са възможните политически конфигурации след вота? Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361194-kakvi-sa-vazmozhnite-politicheski-konfiguratsii-sled-vota> (accessed: 14.10.2022).

²⁸ Какви са възможните политически конфигурации след вота? Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361194-kakvi-sa-vazmozhnite-politicheski-konfiguratsii-sled-vota> (accessed: 14.10.2022).

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що Республіка Болгарія нині перебуває в умовах гострої політичної кризи. Наявна ситуація не лише негативно впливає на розвиток країни, гальмує його, але й викликає серйозне занепокоєння серед стратегічних партнерів з Європейського Союзу та НАТО, які в умовах надзвичайно напруженої та складної міжнародної ситуації потребують ясності щодо позиції Болгарії в ключових європейських рішеннях.

Проаналізовані у статті можливі моделі взаємодії парламентських партій у межах гіпотетичної співпраці та варіанти формування парламентської коаліції в Республіці Болгарія, вказують на відсутність стабільності, бачення перспективи, експертності та далекоглядності у прийнятті політичних рішень щодо нагальних зовнішніх і внутрішніх проблем. Від того, як швидко після виборів болгарські політичні актори зможуть сформувати основні політичні інститути (коаліційну більшість у Народних зборах, урядовий кабінет тощо) та й чи взагалі вони їх сформулюють, залежить чи подолає Болгарія затяжну політичну кризу, чи буде прийнято бюджет держави на наступний рік, без якого вона не зможе існувати. В іншому ж випадку цілком можливо припуститися думки, що це не останні дострокові вибори, з якими найближчим часом може зіткнутися болгарське суспільство.

Список джерел

1. Болгарія є одним з найбільших непрямих постачальників зброї в Україну – ЗМІ. Available from: <https://texty.org.ua/fragments/108121/bolhariya-ye-odnym-z-najbilshyh-nepryamyh-postachalnykiv-zbroyi-v-ukrayinu-zmi/> (accessed: 03.11.2022).
2. Болгарія наблизилася до надання Україні військової допомоги. Available from: <https://texty.org.ua/fragments/108152/bolhariya-nablyzylasya-do-nadannya-ukrayini-vijskovoyi-dopomohy/> (accessed: 04.11.2022).
3. Бурдяк, В. 2021. Політичний процес у Болгарії: невдала коаліціада та треті впродовж року вибори до парламенту. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*, 9: 28-49.
4. Герасимчук, С. (2022). Клінч на користь проросійських сил: чим завершилися дострокові вибори у Болгарії. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/6/7148175/> (accessed: 28.10.2022).
5. Голову парламенту Болгарії все ж вдалося обрати. Available from: <http://www.golos.com.ua/article/365452> (accessed: 28.10.2022).
6. Ето какви варианти за кабинет виждат политолози. Available from: <https://novini.bg/bylgariya/izbori/741464> (accessed: 11.10.2022).
7. Какви са възможните политически конфигурации след вота? Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361194-kakvi-sa-vazmozhnite-politicheski-konfiguratsii-sled-vota> (accessed: 14.10.2022).
8. Конституція Республіки Болгарія. Прийнята Великими Народними Зборами 12 липня 1991 року. 1996. *Конституції нових держав Європи та Азії*. Укр. Правн. Фондація, Київ. 117-156.
9. Партія експрем'єра Болгарії, що перемогла на виборах, не змогла сформувати новий уряд. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/18/7148943/> (accessed: 21.10.2022).
10. Пиріг, В. (2022). На виборах у Болгарії перемогла партія експрем'єра Бойка Борисова. Available from: https://zaxid.net/partiya_bagatorichnogo_eks_premyera_peremogla_na_parlamentskih_viborah_u_bolgariyi_n1550564 (accessed: 10.10.2022).
11. Після виборів у Болгарії не виключене формування антикорупційної коаліції – експертка. Available from: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/10/3/7147940/> (accessed: 28.10.2022).
12. Президентът свиква първото заседание на 48-ото Народно събрание на 19 октомври. Available from: <https://epicenter.bg/article/Prezidentat-svikva-parvoto-zase-danie-na-48-oto-Narodno-sabranie-na-19-oktomvri/295833/2/0> (accessed: 12.10.2022).
13. Президентът свика парламента на 19 октомври. Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361661-prezidentat-svikva-parlamenta-na-19-oktomvri> (accessed: 12.10.2022).
14. Румен Радев (2022): Изборите са право, но и отговорност към бъдещето на България. Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361149-rumen-radev-izborite-sa-pravo-no-i-otgovornost-kam-badesh-teto-na-balgariya> (accessed: 10.10.2022).

15. У Болгарії обирають парламент учетверте за менш як два роки. Available from: <https://www.vectornews.net/news/society/216153-u-bolgaryi-obirayut-parlament-uchetverte-za-mensh-yak-dva-roki.html> (accessed: 12.10.2022).

16. Федик, І. Болгарія: зачароване коло виборів. Available from: <https://glavcom.ua/world/world-politics/bolharija-zacharovane-kolo-viboriv-879666.html> (accessed: 11.10.2022).

17. ЦИК. Избори за народни представители. 02 октомври 2022. Обобщена активност на гласуване за страната. Available from: <https://results.cik.bg/ns2022/aktivnost/index.html> (accessed: 10.10.2022).

References

1. Bolhariia ye odnym z naibilshykh nepriamykh postachalnykiv zbroy v Ukrainu – ZMI. Available from: <https://texty.org.ua/fragments/108121/bolhariya-ye-odnym-z-naibilshykh-nepriamykh-postachalnykiv-zbroyi-v-ukrayinu-zmi/> (accessed: 03.11.2022).

2. Bolhariya nablyzylasya do nadannya Ukrayini vijskovoyi dopomohy. Available from: <https://texty.org.ua/fragments/108152/bolhariya-nablyzylasya-do-nadannya-ukrayini-vijskovoyi-dopomohy/> (accessed: 04.11.2022).

3. Burdiak, V. 2021. Politychnyi protses u Bolharii: nevdala koalitsiada ta tretii vprodovzh roku vybory do parlamentu. *Mediaforum: analityka, prohnozy, informatsiyni menedzhment*, 9: 28-49.

4. Herasymchuk, S. (2022). Klinch na koryst porosiiskykh syl: chym zavershylysia dostrokovy vybory u Bolharii. Available from: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2022/10/6/7148175/> (accessed: 28.10.2022).

5. Holovu parlamentu Bolharii vse zh vdalosia obraty. Available from: <http://www.golos.com.ua/article/365452> (accessed: 28.10.2022).

6. Eto kakvi varianty za kabinet vyzhdat politolozhi. Available from: <https://novini.bg/bylgariya/izbory/741464> (accessed: 11.10.2022).

7. Kakvy sa vazmozhnite politicheski konfiguratsii sled vota? Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361194-kakvi-sa-vazmozhnite-politicheski-konfigu-ratsii-sled-vota> (accessed: 14.10.2022).

8. Konstytutsiia Respubliki Bylharii. Pryiniata Velykymy Narodnymy Zboramy 12 lypnia 1991 roku. 1996. *Konstytutsii novykh derzhav Yevropy ta Azii*. Ukr. Pravn. Fundac, Kyiv. 117-156.

9. Partiiia ekspremera Bolharii, shcho peremohla na vyborakh, ne zmohla sformuvaty novyi uriad. Available from: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/10/18/7148943/> (accessed: 21.10.2022).

10. Pyrih, V. (2022). Na vyborakh u Bolharii peremohla partiiia eks-premera Boika Borysova. Available from: https://zaxid.net/partiya_bagatorichnogo_eks_premyera_peremogla_na_parlamentskih_viborah_u_bolgariyi_n1550564 (accessed: 10.10.2022).

11. Pislia vyboriv u Bolharii ne vykliuchene formuvannia antykoruptsiinoi koalitsii – ekspertka. Available from: <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/10/3/7147940/> (accessed: 28.10.2022).

12. Prezydentat svykva parvoto zasedanie na 48-oto Narodno sabranie na 19 oktombri. Available from: <https://epicenter.bg/article/Prezidentat-svikva-parvoto-zase-danie-na-48-oto-Narodno-sabranie-na-19-oktombri/295833/2/0> (accessed: 12.10.2022).

13. Prezydentat svyka parlamenta na 19 oktombri. Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361661-prezidentat-svikva-parlamenta-na-19-oktombri> (accessed: 12.10.2022).

14. Rumén Radev (2022): Izborite sa pravo, no i otgovornost kym bydeshcheto na Bylhariya. Available from: <https://www.investor.bg/a/516-politika/361149-rumen-radev-izbory-te-sa-pravo-no-i-otgovornost-kam-badesh-teto-na-balgariya> (accessed: 10.10.2022).

15. U Bolharii obyraiut parlament uchetverte za mensh yak dva roky. Available from: <https://www.vectornews.net/news/society/216153-u-bolgaryi-obirayut-parlament-uchetverte-za-mensh-yak-dva-roki.html> (accessed: 12.10.2022).

16. Fedyk, I. Bolhariia: zacharovane kolo vyboriv. Available from: <https://glavcom.ua/world/world-politics/bolharija-zacharovane-kolo-viboriv-879666.html> (accessed: 11.10.2022).

17. TsIK. Izbory za narodni predstavyteli. 02 oktombri 2022. Obobshchena aktyvnost na hlasuvane za stranata. Available from: <https://results.cik.bg/ns2022/aktivnost/index.html> (accessed: 10.10.2022).